

Катерина Жбанова

ОРГАНІЗОВАНИЙ НАБІР РОБІТНИКІВ У ВІДБУДОВІ ДОНБАСУ (1943 – 1950 рр.)

У статті йдеться про залучення населення до робіт на підприємствах і будовах Донбасу в 1943–1950 рр. Досліджено процес запровадження організованого набору робітників для повоєнної промисловості регіону. Охарактеризовано основні етапи оргнабору відбудовчого періоду та їхню специфіку. Проаналізовано значення та наслідки організованого набору робітників у 1943-1950 рр., його подальший вплив на розвиток Сходу України.

Ключові слова: організований набір робітників, трудові ресурси, трудові резерви, фабрично-заводське навчання, відбудова, Донбас.

Український Донбас у ХХ ст. зазнав двох великих руйнувань і двох масштабних відбудов, які потребували особливих форм залучення в регіон працездатного населення. Одним з методів швидкого поповнення робітничих кадрів став організований набір робітників, що спричинив ряд соціально-економічних наслідків і нині відчутних у Донецькій та Луганській областях.

Мета статті – на основі аналізу літератури та джерел дослідити організований набір робітників та його наслідки у відбудовчих процесах Донбасу в 1943–1950 рр.

Радянська історіографія, згідно з ідеологічними традиціями, висвітлювала відбудову як вдалу цілеспрямовану урядову політику, що проводилася на хвилі патріотичної свідомості та ентузіазму населення. Багатотомна «Історія робітничого класу Української РСР»¹ та нариси з історії робітництва регіонів² зорієнтовані на висвітлення матеріальних здобутків відбудови і ролі партії в її проведенні, визнають нестачу трудових ресурсів, проте не пояснюють шляхи їхнього повоєнного поповнення. У свою чергу економісти та юристи розробляли тему оргнабору на своїх рівнях – здійснювали його економічне обґрунтування³ та правове залучення в систему радянського трудового права⁴.

Новий етап у вивченні теми розпочався після проголошення незалежності України. Зокрема М. Алфьоров досліджує особливості організації механічного переміщення населення у Донбаському регіоні в перших повоєнних десятиліттях⁵. М. Лобода⁶ зупиняється на повоєнній трудовій мобілізації і системі оргнабору в контексті дослідження шляхів поповнення робітничих лав важкої промисловості України. Взаємозв'язок організованого залучення робітників і демографічної ситуації у Донецькій та Луганській областях розглядає Ю. Ніколаєць⁷. Формування трудових ресурсів Донбасу, економічний стан і розвиток регіону в воєнний і повоєнний час досліджує А. Саржан⁸. Проте поза увагою дослідників ще залишаються багато аспектів, пов'язаних з особливостями та наслідками оргнаборів робітників.

Донбас відчував дефіцит робочої сили протягом усього ХХ ст. Щоб забезпечити край працездатним населенням на початку 1920-х рр., радянська влада вдалася до створення Української трудової армії, основу якої становили колишні вояки та інтерновані⁹. Надалі поповнення трудових ресурсів відбувалося стихійно та сезонно і не могло забезпечити кадрами планову економіку держави, тому СРСР розпочав курс на впровадження керованої трудової міграції. Економістами були введені поняття

© Жбанова Катерина Юріївна – аспірантка Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

«географії трудових ресурсів» і «географії виробництва»¹⁰, що обґрунтовували державну політику трудових переміщень і переселень. Це дозволило забезпечити успіх у двох напрямках: по-перше, виконати економічні завдання, по-друге, контролювати соціальні та національні настрої густо населених промислових зон УРСР.

Оргнабір веде свій початок з 1931 р., коли радянська влада розпочала укладення спеціальних трудових договорів між господарськими організаціями і колгоспниками. Того ж року, вперше у значних масштабах, оргнабір було проведено для шахт Донбасу: з областей України та Росії зобов'язали направити в регіон по 20 тис. осіб, а Білорусі — 9 тис. осіб¹¹.

Перервана Другою світовою війною практика договірного залучення населення до праці, зокрема для робіт в промисловості Донбасу, почала поступово відновлюватися у повоєнні роки. Марність спроб відбудови регіону місцевим населенням, які відображені у постановах Ради Народних Комісарів (РНК) УРСР «Про організацію видобутку вугілля і відбудову шахт Донбасу» від 15 лютого 1943 р. та Державного Комітету Оборони (ДКО) «Про відбудову вугільних шахт Донбасу»¹² від 22 лютого 1943 р., радянська влада зрозуміла вже восени 1943 р. Цей край не міг забезпечити себе робочою силою за умов, коли його населення становило 40,9% (2,2 млн. мешканців) від рівня 1941 р., з 10% довоєнного складу робітників¹³. Тому у вересні 1943 р. для планомірного поповнення трудових ресурсів, їхнього розподілу та перерозподілу серед головних народногосподарських об'єктів країни при РНК УРСР був утворений Комітет обліку та розподілу робочої сили з розгалуженою мережею на місцях¹⁴.

Уже 22 жовтня 1943 р. була прийнята постанова ДКО «Про першочергові заходи для відбудови вугільної промисловості Донбасу». Згідно з нею планувалася мобілізація 125 тис. осіб України та сусідніх республік¹⁵. Незважаючи на господарську розруху всієї країни, кожній області УРСР були доведені щомісячні обов'язкові для виконання плани з кількості залучення населення для праці на Донбасі. Внаслідок здійснених мобілізацій перших повоєнних років з областей України було направлено тисячі осіб. Так, в 1943 р. для роботи на будовах Донбасу прибуло 84 тис. працівників, у 1944 р. — 102 тис., у 1945 р. — 191 тис.¹⁶

З липня 1945 р. Комітет з обліку та розподілу робочої сили перейшов від мобілізації трудового ресурсу до організованого добровільного набору. До 1 вересня того ж року цей орган на всіх рівнях провів наради, які виробили плани роботи за нових умов¹⁷. Однак і надалі методи здійснення оргнабору не відрізнялися від трудових мобілізацій періоду війни. Особи, які намагалися розірвати договір або самовільно залишали робочі місця, притягувались до відповідальності у вигляді виправно-трудова робіт, а при повторному порушенні відбували кримінальне покарання¹⁸. Разом з тим перехід на добровільне укладення трудових договорів супроводжувався посиленням агітаційно-пропагандистських заходів. Районні уповноважені та інспектори з оргнабору роз'яснювали населенню трудову політику партії і уряду. У розповсюджуваних ними плакатах, оголошеннях, листівках, виступах по радіо і в місцевій пресі йшлося про важливе значення оргнабору для вугільної промисловості та чорної металургії¹⁹.

Як і по всій УРСР, при обласних Сталінському (Сталіно — нині місто Донецьк) і Ворошиловградському (Ворошиловград — нині місто Луганськ) виконавчих комітетах були утворені контори з обліку та розподілу робочої сили, що отримали свої плани з набору робітників. Сталінський апарат у складі 17 осіб, мережі районних і міських контор та завідуючих трудовою мобілізацією очолив заступник голови облвиконкому Ф. Старовойтов. Незважаючи на найчисельніший в УРСР за штатним розписом відділ, контора Сталінської області не спроможна була виконувати відведені їй норми. Так, у 1946 р. через оргнабір до роботи у Сталінській області було залучено 4 696 осіб, що становило 30,3% плану (15503 осіб). Зменшений набір для цієї області до 4000 осіб в наступному році був виконаний на 37,7% (1508 осіб). Ворошиловградська контора з необхідних 5760 договорів змогла вкласти 4786, але, через неготовність прийняти всіх набраних, направила на підприємства і будови області 4228 осіб, що становило 90% плану²⁰. Незважаючи на те, що річні показники Ворошиловградської області були кращими, оргнабір і тут просувався повільно: у 1946 р. із запланованих 13867

осіб було набрано 9945 (71,7%), у 1947 р. з 1815 — 701 (38,6%)²¹. Відтак у 1948 і 1949 рр. річний план залучення населення за оргнабором в цих областях не передбачався.

Як і під час мобілізацій, основна кількість залучених робітників до регіону за оргнабором надходила з інших областей УРСР. Так, у 1945 р. підприємствам і будовам Донецького кам'яновугільного басейну планувалося набирати в середньому 15000 осіб щоквартально²². Проте за повідомленнями виконкомів Дрогобицької, Львівської, Харківської, Тернопільської, Запорізької, Київської та Рівненської облрад більшість підприємств, для яких вони здійснювали оргнабір, протягом усього 1945 р. не були готові до прийому робітників, головним чином через відсутність житла, інвентаря та продовольства²³.

Слід зауважити, що на цьому етапі оргнабір, хоч і був проголошений головним шляхом поповнення робітничих ресурсів Донбасу, поступався активно використовуваній праці військовополонених та репатрійованих осіб²⁴. Крім того, по лінії державних трудових резервів уряд продовжував видавати нормативні акти, що передбачали поповнення окремих галузей промисловості робочою силою шляхом проведення мобілізацій²⁵. З середини 1946 р. державна трудова політика почала змінюватися. ЦК КП(б)У та РНК УРСР розпочали курс на створення постійних кадрів з вільнонайманих робітників²⁶. Характерно, що цей перехід відбувався на тлі зруйнованого війною сільського господарства України, співпав з неврожаєм і голодом. Незважаючи на те, що трудовий договір по оргнабору передбачав засвідчення особи наявністю паспорта, а відтак став єдиною можливістю для селянина уникнути обмежень пересування країною²⁷, умови життя і праці в Донбасі не сприяли його популярності серед населення. Не дивно, що на нараді завідуючих Бюро з обліку і розподілу робочої сили при виконкомах облрад, що відбулася 23-24 квітня 1946 р. в Києві, замісник керівника Бюро Г. Зеленський наголосив на утриманських настроях Сталінської області та завідуючого її облбюро: «Старовойтов... вважає що людей їм повинні давати з усієї України. Звичайно, Донбас — це кочегарка Радянського Союзу, а вугілля вирішує проблему народного господарства, видобуток вугілля потрібно різко підвищувати і робітників, які забезпечували б цей видобуток потрібно давати. Ми і робимо це: цілий ряд областей дає Сталінській області людей, але треба також піклуватися про тих, які свого часу були вже направлені в Сталінську область, піклуватися про те, щоб їм були створені нормальні умови на підприємствах... Ми в Сталінську область направляємо багато людей, але чимало з них повертається залізничним транспортом, тільки вже не в організованому порядку. Дуже багато виїжджають звідти, виїжджають, безумовно, не від хорошого життя, а їдуть через те, що не створені відповідні умови... Людей вербують, витрачають державні гроші, направляють, а вони звідти йдуть»²⁸.

У другій половині 1946 р. плани оргнабору для промисловості і будов Донбасу за рахунок сільського населення продовжували надходити всім областям. Створені того ж року загальносоюзні Міністерство вугільної промисловості західних районів СРСР (МВПЗР) та Міністерство будівництва паливних підприємств, а також Міністерство чорної металургії стали головними «споживачами» робочої сили, що надходила через оргнабори. Так, у 1946 р. на підприємства і будови вугільної промисловості Донбасу було направлено 63893 робітники (з 100630 запланованих)²⁹, а Міністерству будівництва паливних підприємств у регіоні — 27369 осіб³⁰.

У червні 1947 р. у складі республіканського управління Міністерства трудових резервів (МТР) було сформовано Відділ організованого набору робітників з відповідними конторами у областях і мережею райуповноважених та інспекторів на місцях. Відділ здійснював набір для вугільної і нафтової промисловості, чорної та кольорової металургії, для будівництва електростанцій, підприємств важкої індустрії, паливних підприємств³¹. Незважаючи на голод, що охопив Україну, оргнабір залишався обов'язковим для виконання. Протягом усього 1947 р. керівник республіканського відділу МТР Ф. Горенков кожні 5 днів звітував заміснику міністра трудових резервів Л. Погребному про хід трудового залучення. Зрештою, план набору робітників для МВПЗР СРСР у другому кварталі 1947 р. був зменшений і становив усього 1947 осіб³², а для Міністерства паливної промисловості УРСР — 2700³³. Проте вже в тре-

тому кварталі того ж року Відділ мав залучити до праці 74 760 робітників, з яких МВПЗР СРСР — 15230 осіб, Міністерству будівництва паливних підприємств — 6150. Центрами набору стали Вінницька, Житомирська, Київська, Полтавська, Сумська та Чернігівська області, з яких для вугільної промисловості, мали направити 13020 осіб, для будівництва шахт і паливних підприємств — 4200. Цей кварталний план не був виконаний — укладені 11380 трудових договорів для вугільної промисловості становили 75% від запланованої кількості. Для будівництва шахт і підприємств цієї галузі було набрано 2529 робітників, направлено — 2008. Згідно з пануючою традицією, невиконана різниця оргнабору додавалася до нового плану обласних відділів 4-го кварталу 1947 р.: для вугільної промисловості збільшений у середньому на 1500 осіб набір для Вінницької, Житомирської, Сумської, Одеської областей, на 3500 — для Київської, Полтавської, Чернігівської, загалом становив 31175 осіб, і був наймасовішим серед усіх галузей господарства³⁴.

Протягом 1948 р. для Донбасу планувалося набрати ще 120 тис. робітників³⁵. Відставання у виконанні плану, яке зафіксували показники другого кварталу, викликали занепокоєння загальносоюзного рівня. Постанови РМ СРСР від 4 серпня «Про забезпечення робочою силою відбудови і будівництва південних підприємств чорної металургії» та 4 жовтня — «Про забезпечення вугільної промисловості, відновлення і будівництва шахт робочою силою» зосередили діяльність республіканського Відділу оргнабору на цих двох напрямках. Їм, за планом, мали направити 76820 осіб³⁶.

Ігноруючи демографічну виснаженість України спочатку війною, потім голодом, невиконані плани оргнабору списувалися на недбалість працівників структури та неготовність підприємств до прийому робітників. Виправдовуючись, Відділ оргнабору УРСР змушений був визнати першочерговість збору урожаю, на який у 3-му кварталі 1948 р. спрямували всі вільні трудові ресурси. Як і раніше, невиконана частина оргнабору вугільній і важкій галузям промисловості була додана до нового плану 4-го кварталу. Керівники облконтор відразу повідомили про неспроможність виконати нове завдання. Лише Дніпропетровська область при плані 4550 направила 4800 осіб, тоді як більшість не дали і половинних результатів (Миколаївська — 8,8%, Львівська — 17,9%, Станіславська (нині Івано-Франківська) — 22,8%, Херсонська — 22,7%, Одеська — 24,4%, Сумська — 29,3%, Кіровоградська — 35,3%, Запорізька — 39,6%)³⁷.

Слід зауважити, що поповнення робітничими кадрами промисловості і будов Донбасу ускладнювалося одночасними наборами і мобілізаціями населення УРСР за межі республіки, для роботи на підприємствах стратегічного значення СРСР. У таких умовах республіканський Відділ оргнабору наприкінці 1948 р. повторно (перший лист був надісланий 25 грудня 1947 р.) звернувся до Голови РМ СРСР Й. Сталіна з пропозиціями адаптації оргнабору робітників відповідно до ситуації, що склалася в республіці. Зазначалося, що Держплан СРСР, вираховуючи потреби робітничої сили для союзних міністерств, не брав до уваги потреби в трудових ресурсах республіканського сільського господарства, будівництва місцевих доріг і лісозаготівель, а також не враховував кількість зайнятих робітників у місцевій промисловості, кооперації, на залізницях і загалом населення сільської місцевості. При цьому зазначалося, що в селах Ворошиловградської, Закарпатської, Ізмаїльської, Кіровоградської, Одеської, Сталінської, Станіславської, Харківської, Херсонської областей на цей час уже не залишалося молоді, враховуючи мобілізації до шкіл фабрично-заводського навчання (ФЗН) та Радянської Армії, для залучення по оргнабору³⁸.

Натомість ЦК ВКП(б) прийняв рішення «Про стан партійно-політичної роботи на вугільних шахтах Донбасу»³⁹. Головне управління оргнабору робітників СРСР рекомендувало українським облконторам з оргнабору систематично проводити пояснювальні лекції, облаштовувати інформаційні куточки у культпросвітніх закладах, в найбільш людних місцях розвішувати стенди і вітрини з фотокартками, листівками-закликами, що ілюстрували б важливість оргнабору. Лише у першій половині 1948 р. кожній облконторі оргнабору надійшло для розповсюдження 25 тис. оголошень для набору у вугільну промисловість, 9,5 тис. — чорну металургію, 16 тис. — мініс-

терству паливного будівництва та окремо 5 тис. брошур «Преимущества и льготы для работников угольной промышленности»⁴⁰.

У 1949 р. плани набору робітників для Донбасу продовжували надходити до тих областей, де за звітами вже не було робочої сили навіть для того, щоб забезпечити сільське господарство і промисловість своєї області⁴¹. Лише вугільній промисловості цього року потрібно було направити 18810 осіб⁴², а наступного, 1950 р., – 38300⁴³. Іншим галузям промисловості регіону належав менший відсоток робітників, залучених через оргнабір. Відомо, що у 1950 р. некваліфікована робоча сила частково використовувалася на будівництві підприємств хімічної промисловості тресту «Лисхімпромбуд», електростанцій «Донбасмережабуд». Міністерство будівництва підприємств важкої індустрії здійснювало оргнабір на будови «Азовстальбуд», «Сталінметалургбуд», «Єнакієвважбуд»⁴⁴.

Варто наголосити, що до регіону в рамках оргнабору направлялися робітники з інших республік. На постійній основі до Сталінської та Ворошиловградської областей прибували набрані з Молдавської РСР. Лише в першому кварталі 1947 р. ця радянська республіка направила на підприємства і будови Сталінської області 10200 осіб, Ворошиловградської – 7700 осіб⁴⁵. Великими організованими групами прибували до Донбасу з Воронежської, Курської, Орловської, Пензенської, Ярославської областей Російської РФСР⁴⁶.

Окрім того, через оргнабір з різних куточків України до Донбасу надходила мобілізована на навчання молодь Міністерства Трудових Резервів (МТР). Так, у 1944 р. до регіону було направлено 52 тис. молодих робітників⁴⁷. Наприкінці 1945 р. Республіканське управління трудрезервів звітувало про 96250 осіб, прийнятих у навчальні заклади системи, або 99.4% згідно з планом. Серед них школам ФЗН Ворошиловградської області належало 12800 осіб, Сталінської – 24767⁴⁸. Окреме значення надавалося школам ФЗН на базі підприємств Міністерства вугільної промисловості, кількість яких у 1946 р. планувалося збільшити на 50%. Лише в червні 1946 р. для комбінатів і трестів вугільної промисловості УРСР («Сталінвугілля», «Артемвугілля», «Ворошиловградвугілля», «Донбасантрацит», «Головшахтвідбудова») призвали 27350 осіб⁴⁹.

Загалом у 1947 р. республіканське управління МТР через організований набір та школи фабрично-заводського навчання і ремісничі училища направило до Ворошиловградської області 151330 осіб, до Сталінської – 258271. Ще через рік, у 1948-му – до Ворошиловградської 191526, до Сталінської – 354064⁵⁰. Відтак наприкінці четвертої п'ятирічки радянська влада прозвітувала про 593,9 тис. осіб постійних працівників на промислових підприємствах Ворошиловградської і Сталінської областей. З них 296,2 тис. осіб були робітниками вугільних шахт, чорної металургії – 69,2 тис. осіб, 93,6 тис. осіб – машинобудування та металообробки, що становило 77,3% всіх зайнятих у промисловості УРСР загалом⁵¹.

Таким чином система організованого набору робітників у відбудовчий період змогла в короткі строки забезпечити важливі будови Донбасу трудовими резервами. Разом з тим оргнабір, в основі якого лежав трудовий договір, спричинив у регіоні постійні міграційні хвилювання. Останні краще прослідковуються ближче до закінчення «Сталінської п'ятирічки», коли система налагоджує свою діяльність і звітність. Так, у 1950 р. зниження механічного приросту населення у міській місцевості Ворошиловградської області пояснюється зменшенням кількості молоді, що прибула в школи і училища МТР. Якщо в 1949 р. до регіону в заклади освіти МТР було відправлено 40528 осіб, то в 1950 р. – 21745. Окрім того, на 1950 р. припало закінчення терміну трудових договорів, укладених по оргнабору в попередніх роках. Відтак з 146307 осіб, що прибули до області, вибуло 98672. Таким чином, кількість вибулих у 1950 р. в порівнянні з 1949 р. збільшилась на 13369 осіб (у 1949 р. – 85 303 особи), а прибулих зменшилась на 34760 осіб (у 1949 р. – 181067 осіб)⁵². Всього ж за період 1943-1951 рр. до Донбасу прибуло 3,25 млн. осіб, а вибуло – 1,74 млн. осіб⁵³.

Серед іншого повоєнні оргнабори спричинили скороченню чисельності корінного сільського населення в регіоні. Незважаючи на те, що такі процеси були характерні

для всієї післявоєнної Української РСР (порівняно з 1939 р. у 1959 р. сільське населення зменшилося на 15,5%, а міське до 1962 р. збільшилося на 71,1%), Донбас в цьому напрямку є показовим. Лише у 1950 р. до Ворошиловградської області прибуло 146307, до Сталінської — 290507 осіб. З них 156850, або 54% були мешканцями міст та селищ міського типу, а 124484 особи, або 42,9%, — вихідці з сіл. Питома вага міського населення тут була найвищою в країні і з кожним роком продовжувала зростати. За період з 1939 р. до 1951 р. вона піднялася на 39% (з 648 тис. до 2,422 млн), і сягнула 90% від загальної кількості населення у 1981 р. Не дивно, що в 1950 р. Центральне статистичне управління РМ СРСР наголосило на переміщенні населення з сіл до міст, головним чином, через оргнабір для промисловості, а також через призов молоді в школи ФЗН, ремісничі та залізничні училища⁵⁴.

Отже, створена жорстко централізована структура організованого набору робітників з планового залучення та розподілу трудових ресурсів сприяла швидкому і чисельному поповненню робітничих лав Донбасу. Якщо на початку повоєнної відбудови оргнабір поступався трудовій мобілізації, праці репатрійованих та військовополонених, то, починаючи з 1945 р., він стає основою трудової політики радянської держави. Щорічно, незважаючи на повоєнну розруху села, голодні 1946-1947 рр., Україна надсилала до свого головного промислового регіону тисячі людей, хоч у цей час великої кількості робочих рук потребували й інші області республіки.

Разом з тим строківість набору та складні умови життя і праці спричинили постійні міграції в регіоні. Для Донбаського краю цей процес насправді означав порушення тяглості своїх культурних та історичних традицій. Система оргнабору в цьому випадку стала механізмом перекачування і змішування українського сільського та міського населення з різних регіонів України.

1. Історія робітничого класу Української РСР : у 2 т. / Гл. ред. І.О. Гуржій. – Київ: Наукова думка, 1967. – Т. 2. – 1967. – 507 с.

2. История рабочих Донбасса: в 2 т. / Гл. ред. Ю.Ю. Кондуфор. – К.: Наукова думка, 1981. – Т. 2: Рабочие Донбасса в период завершения строительства социализма и постепенного перехода к коммунизму. – 1981. – 431 с.

3. Янковская Е. Перераспределение трудовых ресурсов / Е. Янковская. – К.: Наукова думка, 1978. – 132 с.

4. Гуреев П. Льготы при оргнаборе и общественном призыве / П. Гуреев. М.: Юридическая литература, 1968. – 136 с.

5. Алфьоров М. Міграційні процеси та їх вплив на соціально-економічний розвиток Донбасу (1939-1959 рр.) / М. Алфьоров. – Донецьк: Український культурологічний центр, Донецьке відділення Наукового товариства ім. Шевченка, 2008. – 192 с.

6. Лобода М. Трудові ресурси у важкій промисловості України під час нацистської окупації та у відбудовний період (1941–1950) / М. Лобода. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2012. – 206 с.

7. Ніколаєць Ю. Поселенська структура населення Донбасу: етнополітичний аспект динаміки / Ю. Ніколаєць. – К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2012. – 188 с.

8. Саржан А. Зміни в соціально-економічній сфері Донбасу. Друга половина 40-х – кінець 80-х рр. ХХ ст. / А. Саржан. – Донецьк: Лебедь, 2004. – 412 с.

9. Історія міст і сіл Української РСР: в 26 т. / Гол. редкол. Тронько П. – Київ: УРЕ. – Донецька область. – 1970. – 992 с. – С. 37.

10. Сонин М. Актуальные проблемы использования рабочей силы в СССР / М. Сонин. – М.: Мысль, 1965. – 304 с. – С. 251-252

11. Алфьоров М. Пропагандистське забезпечення організації зовнішніх міграцій населення в Донбас у 1930-1940-і роки / М. Алфьоров // Донецький вісник Наукового товариства ім. Т. Шевченка. – 2007. – Т. 18. – С. 77-83. – С. 79.

12. Директивы КПСС и Советского Правительства по хозяйственным вопросам.

1917-1957: Сб. документов в 4 т. – М.: Госполитиздат, 1957.– Т. 2: 1929-1945 гг. – 1957. – 888 с. – С. 752.

13. Алфьоров М. Міграційні процеси та їх вплив на соціально-економічний розвиток Донбасу... – С. 46.

14. Ковалинський В. Праця та соціальна політика: З історії міністерства / В. Ковалинський, Т. Кір'ян. – К.: Поліграф-Колегіум, 2002. – 278 с. – С. 145.

15. Алфьоров М. Місце зовнішніх міграцій населення в Донбас у відновленні і формуванні його трудових ресурсів у 1943-1951 рр. / М. Алфьоров // Схід. – 2005. – №4 (70) – С. 57-61. – С. 58.

16. Ніколаєць Ю. Зміни у складі населення Донбасу у 1941-1945 рр. / Ніколаєць Ю. // Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди» – 2013. – Вип. 28, Т. 2. – С. 567-576. – С. 573.

17. ЦДАВО України. – Ф. 4626. – Оп. 2. – Спр. 3. – Арк. 46.

18. ЦДАВО України. – Ф. 4626. – Оп. 2. – Спр. 2. – Арк. 15.

19. Трудовые резервы: сборник официальных материалов / Сост. М.С. Розофаров. – М.: Государственное издательство юридической литературы, 1950. – 376 с. – С. 334-335.

20. ЦДАВО України. – Ф. 4626. – Оп. 2. – Спр. 11. – Арк. 50, 45, 42.

21. ЦДАВО України. – Ф. 4626. – Оп. 2. – Спр. 46. – Арк. 1.

22. ЦДАВО України. – Ф. 4626. – Оп. 2. – Спр. 38. – Арк. 1.

23. ЦДАВО України. – Ф. 4626. – Оп. 2. – Спр. 3. – Арк. 59.

24. Ніколаєць Ю. Зміни у складі населення Донбасу у 1941-1945 рр... – с. 574.

25. Лобода М. Трудові ресурси у важкій промисловості України... – С. 85.

26. ЦДАВО України. – Ф. 2. – Оп. 7. – Спр. 3105. – Арк. 15.

27. ЦДАВО України. – Ф. 4626. – Оп. 2. – Спр. 30. – Арк. 3.

28. ЦДАВО України. – Ф. 4626. – Оп. 2. – Спр. 11. – Арк. 50.

29. ЦДАВО України. – Ф. 4626. – Оп. 2. – Спр. 13. – Арк. 2.

30. ЦДАВО України. – Ф. 4626. – Оп. 2. – Спр. 16. – Арк. 2.

31. Трудовые резервы... – С. 329.

32. ЦДАВО України. – Ф. 4626. – Оп. 2. – Спр. 11. – Арк. 45.

33. ЦДАВО України. – Ф. 4626. – Оп. 2. – Спр. 17. – Арк. 4.

34. ЦДАВО України. – Ф. 4626. – Оп. 2. – Спр. 28. – Арк. 1.

35. ЦДАВО України. – Ф. 4626. – Оп. 2. – Спр. 16. – Арк. 187.

36. ЦДАВО України. – Ф. 4626. – Оп. 2. – Спр. 28. – Арк. 15.

37. ЦДАВО України. – Ф. 4626. – Оп. 2. – Спр. 33. – Арк. 15, 19.

38. ЦДАВО України. – Ф. 4626. – Оп. 2. – Спр. 33. – Арк. 49, 51.

39. История рабочих Донбасса: в 2 т... – Т. 2. – С. 56.

40. ЦДАВО України. – Ф. 4626. – Оп. 2. – Спр. 30. – Арк. 19.

41. ЦДАВО України. – Ф. 4626. – Оп. 2. – Спр. 36. – Арк. 10.

42. ЦДАВО України. – Ф. 4626. – Оп. 2. – Спр. 38. – Арк. 1.

43. ЦДАВО України. – Ф. 4626. – Оп. 2. – Спр. 52. – Арк. 18.

44. ЦДАВО України. – Ф. 4626. – Оп. 2. – Спр. 55. – Арк. 3, 8, 12.

45. ЦДАВО України. – Ф. 4626. – Оп. 2. – Спр. 16. – Арк. 22, 23.

46. История рабочих Донбасса: в 2 т... – Т. 2. – С. 88.

47. Бомбандьорова О. Трудові резерви на відбудові промислових підприємств України (1943–1945 рр.) / О. Бомбандьорова // Шляхи розвитку слов'янських народів. – 1992. – Вип. 2–3. – С. 156-162. – С. 156.

48. Синицын И. Улучшить подготовку к очередному приему молодежи в школы ФЗО УССР / И. Синицын // Информационный бюллетень Республиканского Управления Трудовых резервов УССР. – 1946. – № 1(2). – С. 3-5. – С. 3.

49. Бевз Ф. Об увеличении приема учащихся и расширении сети школ ФЗО Угольной Промышленности / Ф. Бевз // Информационный бюллетень Республиканского Управления Трудовых резервов УССР. – 1946. – № 1(2). – С. 6-7. – С. 7.

50. ЦДАВО України. – Ф. Р. 582. – Оп. 11. – Спр. 184. – Арк. 60, 239.

51. История рабочих Донбасса: в 2 т... – Т. 2. – С. 87.
52. ЦДАВО України. – Ф. Р. 582. – Оп.11. – Спр. 236. – Арк. 49.
53. Ніколаєць Ю. Поселенська структура населення Донбасу... – С. 146.
54. ЦДАВО України. – Ф. Р. 582. – Оп.11. – Спр. 236. – Арк. 15.

В статье речь идет о привлечении населения к работам на предприятиях и стройках Донбасса в 1943–1950 гг. Исследован процесс внедрения организованного набора рабочих для послевоенной промышленности региона. Охарактеризованы основные этапы оргнабора восстановительного периода и их специфику. Проанализировано значение и последствия организованного набора рабочих в 1943–1950 гг., его дальнейшее влияние на развитие Востока Украины.

Ключевые слова: организованный набор рабочих, трудовые ресурсы, трудовые резервы, фабрично-заводское обучение, восстановление, Донбасс.

The scientific study of the history of labor, employment, organized migrations in search of work, helps deeper understanding of Ukrainian history in general.

Organized recruitment and relocation of workers in the Ukrainian Soviet Socialist Republic in the 1943-1950 became the mouthpiece of the main tasks that put the Soviet leadership in the establishment of the national economy.

This article is a study of labour and labour policy during the period of the postwar recovery of Donbass. It is about attracting people to work in factories and construction sites in Donbass in 1943-1950. The processes of implementation of organized recruitments of workers for the post-war industry in the region are researched. The main stages of organized recruitment recovery period and their specificity are determined. The meaning and consequences of organized recruitments of workers in 1943-1950, its further impact on the development of the East of Ukraine are analyzed.

Generally established that the organized recruitments of workers contributed to the rapid replenishment of workers Donbass. Each year Ukraine was sending to its main industrial region, thousands of people, despite the fact that a large number of workers were needed to other areas of the country. On the other hand difficult working conditions led to permanent migration in the region. This process broke the continuity of cultural and historical traditions of the region.

Investigated based on a comprehensive and detailed analysis of the activities of state agencies that participated in the organized resettlement kits and organized workers. The study of this subject is of particular relevance in a time when Ukraine has wide-ranging reforms in almost all sectors of the country, including the labor sector.

Keywords: organized recruitment of workers, labor, labor reserves, post-war reconstruction, Donbass.

